

Intervju Tomi Janežič

»Zgodovina je kot Lipica: polna lepo zdresiranih konj«

Gledališki režiser Goriški ustvarjalec je avtor odmevnega gledališkega projekta Dodekalogija 1972–1983, ki v sklopu evropske prestolnice kulture ponuja na ogled dvanajst predstav. V njih se igralci iz Slovenije, Vojvodine, Romunije in Ukrajine soočajo zlasti z različnimi družinskimi zgodbami in zgodovinskim spominom. Tomi Janežič slovi po inovativnem pristopu k ustvarjanju, v katerem klasične igralske tehnike prepleta s sodobnimi psihodramskimi prijemi

Martin Lissiač

NOVA GORICA Tomi Janežič je osrednji lik gledališkega dogajanja evropske prestolnice kulture GO! 2025. Rodil se je v Šempetru pri Gorici, danes pa živi na Krušah, kjer vodi svoj ustvarjalni center. Tu so potekale tudi študije za njegove predstave.

Zaslovel je po inovativnem pristopu k ustvarjanju, ki prepleta tradicionalne oziroma klasične igralske tehnike in sodobne psihodramske prijeme. Še najbolj doma je v Slovenskem mladinskem gledališču v Ljubljani, v katerem se je podpisal pod režijo številnih uspešnih predstav. Za predstavi *Še ni naslova* in *Sedem vprašanj o sreči* je prejel nagrado Prešernovega sklada. Vrsto let je predaval na Akademiji za gledališče, radio, film in televizijo v Ljubljani.

V okviru evropske prestolnice kulture je glavni akter *Dodekalogije 1972–1983*. Gre

za celoletni gledališki omnibus, sestavljen iz dvanajstih predstav, ki nastajajo v Novi Gorici, Ljubljani, Temišvaru v Romuniji, Ivano-Frankivsku v Ukrajini, Novem Sadu in v okviru Ustvarjalnega centra Krušah. Vsak mesec je na ogled ena od dvanajstih predstav: od predstave za enega igralca 1972 do množičnega dogodka 1975, ki je na novogoriški stadion sprivil tisoč ljudi.

Pogovor s Tomijem Janežičem je potekal pred ponovitvijo predstave 1978, ki je nastala v Temišvaru. V lokal ob novogoriškem gledališču je Tomi Janežič pridrvel z vaje.

V kakšnem duhu ste pred tremi leti začeli ustvarjati?

Gorici smo želeli privoščiti najboljše, kar lahko damo: živo gledališče, ki se je v tujini izkazalo kot relevantno in ki ni hermetično, v katerem znajo uživati gledališki ljudje in tisti, ki so v teatru prvi. Želeli smo si, da uživajo mla-

Spomin je ena divja žival, s katero lahko živimo samo, če jo udomačimo

di in starejši, za katere se je zdelo nemogoče, da pridejo gledat štiri ure in pol dolgo predstavo. Nismo hoteli biti pokroviteljski in vzvišeni. Zaupali smo ljudem: verjeli smo, da bomo ponudili nekaj dobrega, bodo to gledali. To je dalo mesto.

Projekt je precejšen izziv. Kako ste si ga zamislili?

Za "elo se je pred več kot tremi leti, izhajal pa sem iz svojega ukvarjanja s "asom v gledališču. Razmišljal sem, ali se da proces trajanja, tudi za gledalce, razpotegniti bolj od običajnega. Zanimalo me je, "esar v gledališču še nisem doživel, ustvariti dogodek, ki traja vse leto. Prestolnica kulture je bila za to dobra priložnost.

Kaj je bilo izhodišče?

Nova Gorica, kjer sem odrasel, in, kot sem že povedal, "as. V umetnosti je kar nekaj avtoric in avtorjev, ki so se vračali v "as. Danilo Kiš, ki je povezan s projektom, je ta proces, "e se ne motim, poimenoval osebna arheologija. Izhajal sem iz sanj in fantazij, kako si predstavljati "as, v katerem sem odrasel, kako pogledati na ta prostor z drugačne perspektive. Hkrati pa je bil eden temeljnih ciljev, kako nagovoriti tukajšnje skupnost in ljudi. Enoletno potovanje je postalo intenziven proces, kako skoenj graditi svojevrstno skupnost.

Si ni utopi "no zamišljati, da lahko gledališče gradi skupnost in mesto?

Mesto, vsi mi pa potrebujejo tudi goriško mitologijo, ki obstaja samo v zamekih. Na primer Neapelj ali druga večja mesta imajo svojo. Nova Gorica pa je novo mesto, za katero je morda prišel "as, da za "ne dobivati svojo.

Ali res nastaja nova (samo)predoba mesta?

Dotaknilo se me je sporočilo, v katerem je neka gospa napisala, da se je ob gledanju *Dodekalogije* zavedala, da je naše mesto zgrajeno iz teh navidezno nepomembnih zgodb. Napisala je, da ne bo nikoli več "rekla, da je Nova Gorica mesto brez duše.

Kako pa to doživljate osebno?

Poseben ob "utek je bil ustvarjati predstave v tujini z mislijo na tukajšnje ljudi. Zame je to svojevrsten proces vračanja k lastnim družinskim koreninam. Po glavi so mi šle vse tete in strici, priatelj in vse kontekst, v katerem sem odrasel. Ko sem delal z novo-

goriškim ansamblom, sem spet za "el govoriti goriško, kar mi je ogromno pomenilo. Moram reči, da uživam.

Gledalca pritegnejo predvsem neštete osebne ali družinske zgodbe vaših likov.

Pred za "etkom sem vedel, da bodo življenjske zgodbe družin in znancev pomemben dejavnik, nisem pa si drznil napovedati, koliko. Zato sem se oborožil s številnim gradivom iz preteklosti. K sodelovanju sem povabil tudi Simono Semeni, ki je napisala dodekalogijo miniaturk. Šlo je za kratke drame različnih formatov, ki bi lahko postali hrbenica projekta. A takoj, ko smo začeli v Temišvaru, se je izkazalo, da so me predvsem družinske zgodbe sodelujočih potegnile vase in sem jih spontano za "el povezovali v novo zgodbo, ki je začela živeti svoje življenje.

Od Novega Sada mimo Temišvara vse do Ukrajine: kako so sodelavci sprejemali novogoriške zgodbe?

Ustvarjalcem je veliko pomenilo priti sem in razmišljati o svojih prednikih, ki so bili povezani s tem prostorom. Obratno je za nas zanimivo odpraviti se na drug konec nekdanjega cesarstva in razmišljati o tem, kaj je bilo z našimi predniki, ki so jih poslali tja. Na Panovcu je spomenik ukrajinskim vojakom iz prve svetovne vojne. Naši dedje in pradedje so se bojevali v Galiciji in blizu Ivano-Frankivska je potekala ruska fronta. Podobno je v Temišvaru. Povezave ni le s soško fronto ali z vojnami, ampak tudi s pobezi, s preseljevanjem ... Madžarski pesnik iz Temišvara Endre Károly je napisal *Goriške elegije*. Mi ga ne poznamo, tam pa se o njem uči v šoli.

Kljub vsemu se mi zdi, da se dimenzija "ezmejnosti omejuje na pogled "tam "ezi, in sam nisem zaznal so "asne "ezmejnosti.

Govorimo o zgodbah, ki so se zgodile, preden so potegnili to "rto. Vprašanje zamejstva in manjšine pa je vseskozi prisotno. Delal sem z madžarskima gledališčema, eno je v Romuniji, drugo v Srbiji. V Temišvaru na primer madžarske skupnosti, ki jo omenjamo v predstavi 1977, ne sprejemajo zares niti Romuni niti Madžari. Položaj "udne vmejsnosti imamo ves "as v mislih. Sam sicer nimam zamejske izkušnje, ker nisem odrasel "ez mejo, se pa "utim z njo družinsko povezan.

Tomi Janežič Režiser pravi, da je leto v znamenju kulture za Novo Gorico čudovit dosežek SNG NOVA GORICA

V soboto premiera osme in devete epizode

Dodekalogija 1972–1983

je celoletni gledališki projekt evropske prestolnice kulture, ki ga je Tomi Janežič razvil v dvanajstih gledaliških predstavah. Premiera osme in devete epizode, 1979 in 1980, bo v Ustvarjalnem centru Kruščev soboto, 30. avgusta, ob 18. uri. »Želel sem si ustvarjalni center, samostojno posestvo, na katerem lahko potekajo delavnice in se družijo ljudje z vsega sveta,« je med pogovorom povedal režiser. »Po spletu okoliščin sem kupil posestvo, ki je bilo potrebno popolne prenove. Obnavljam ga že dvajset let. Uresničile so se mi sanje.« Na Kruščah pri Cerknici se bo tako razvila pripoved o letu, ko ajatola Homenini prevzame oblast v Iranu, Margaret Thatcher postane premierka Združenega kraljestva in zaslovi pesem Chiquitita švedske skupine ABBA: s tem ozadjem se bodo še dalje dogajale družinske zgodbe Janežičevih likov. Ponovitve bodo 1., 2., 3. in 6. septembra.

Od kod izvira vaša družina?

Nono je bil iz Saleža in vsi moji predniki po njem so prav tako od tam. Nona po mami se je pisala Faganelli, njen rod naj bi izviral iz bližine Vidma. Moje primorske korenine so iz krajev, ki so zdaj na italijanski strani. Nona in nono sta nato živel v Mirnu in tam se je rodila mama.

Spomin dobiva temeljno vlogo. Nekeč se je Woody Allen spraveval, ali je spomin nekaj, kar je za vedno s tabo, ali nekaj, kar si za vedno izgubil?

Spomin je zame eden od ključnih pojmov, ki me v tem procesu spremljajo prav od začetka. Prvo dejanje prve predstave 1978, ki smo jo delali v Temišvaru, se konča z vprašanjem malega Zsolta, ki se ugrizne v ustnico in se vpraša: »Ali si bom zapomnil ta trenutek?« V tretjem delu predstave njegov pradedek, ki je že dementen, praznuje dan spomina. Vsi pa se sprašujejo, česa se spominja, če se sploh spominja.

Kaj je za vas spomin?

Spomin je nekaj ustvarjalnega. Odsotnost spomina je v nekem pogledu travma: je dimenzija ista. V scenariju predstave 1976, ki je potekala na stadionu, stric izgovori repliko (režiser odpre računalnik,

sobnostjo sestavljanja zgodbe: sestavljanja kosov, artikulanja smisla.

Kakšna je dinamika spomina v razmerju do trajanja časa?

Spomin ni nekaj statičnega, ampak spreminjajočega se. Dokazano je, da imajo starejši ljudje boljše spomine: kot da bi se z njih odloščila odvečnost, kot da bi se poudaril smisel življenjskih izkušenj. V tem smislu mi spreminjanje tudi lastno preteklost, ampak ne, ker bi pretvarjali pretekle podatke ali dejstva, temveč preprosto zato, ker se ustvarijo drugačne povezave, pogled in perspektiva na nekaj, kar se je zgodilo. V novi luči osmišljamo lastno preteklost. Vsi smo že opazili, da imajo lahko ljudje za iste dogodke različne interpretacije in variacije poteka. Pri spominu vedno naretiš na »rašomon« (po naslovu japonskega filma, ki govori o relativnosti in subjektivnosti resnice, op. p.)

Mar ne nastajajo tako ideologije?

Ideološki narativi so neizogibni, ker nas po eni strani pomirjajo, saj stvari poenostavijo, po drugi pa ustvarjajo polarizacijo. Pretežno bi bilo živeti z vsemi kontradikcijami, nasprotji, paradoksi, ki jih prinašata svet in eksistenca. Zgodbo namov potrebujemo, saj bi drugače obstali.

No, za naše kraje je razmerje med spominom in zgodovino že nevarno početje.

Ko govorimo o kolektivnem spominu ali zgodovini, je dinamika ista. V scenariju predstave 1976, ki je potekala na stadionu, stric izgovori repliko (režiser odpre računalnik,

poišče in prebere dialog; op. p.). »Moramo se vračati v preteklost, da bi udomačili neznanost.« Stane ga vpraša: »Kako to misliš?« in on mu odgovori: »Spomin je ena divja žival, s katero lahko živimo samo, če jo udomačimo. To, kar je zdaj, bo spomin, ki ga bomo zdresirali.« Stane mu odgovori: »Tako kot enega divjega konja.« In spet stric: »Ja, kot enega divjega konja.« In Stane ga vpraša, ali ima rad zgodovino, in nato mu stric še zadnjič odgovori: »Zgodovina je kot Lipica: polna lepo zdresiranih konj.«

Udomačiti moramo neznanost.

Mar ne nastajajo tako ideologije?

Ideološki narativi so neizogibni, ker nas po eni strani pomirjajo, saj stvari poenostavijo, po drugi pa ustvarjajo polarizacijo. Pretežno bi bilo živeti z vsemi kontradikcijami, nasprotji, paradoksi, ki jih prinašata svet in eksistenca. Zgodbo namov potrebujemo, saj bi drugače obstali.

Ampak ali ne obstaja nevarnost, da ravno s takimi dogodki, recimo na stadionu, postanejo režiser, avtor in gledališče manipulatorji, ki ustvarjajo (kolektivni) spomin?

Naš cilj ni ustvarjati spomi-

Dodekalogija: 1975 Režiser na začetku četrte predstave iz avtorskega projekta SNG NOVA GORICA/DAVID VERLIČ

Dodekalogija: 1978 Režiser z igralci na odru novogoriškega gledališča SNG NOVA GORICA/DAVID VERLIČ

Sam imam vtis, da je v EPK veliko solidarnosti, povezanosti, sodelovalnosti

nov, ampak kvečjemu dati nov pomen. Zaklenjeni smo namreč v lastnih pogledih, razumevanjih, predsodkih ... V gledališču pridemo, da bi se jih za trenutek osvobodili. Želimo si in smo pripravljeni podvomiti o svojih sklepih. Pričakujemo, da nas bo kaj presenetilo, da se nam bo kaj obrnilo na glavo ali se bo zgodilo kaj nemogočega. Z drugimi besedami si želimo, da se v naših možganih vzpostavijo nove povezave in se ustvari nov smisel. To nam daje užitek, občutek svežine in spontanosti. To nam daje upanje in gledališče je prostor upanja.

Po odprtju EPK sem z družbo sedel v novogoriškem lokalu.

Dobra polovica Dodekalogije je mimo, čez nekaj dni bo na vrsti osmo poglavje. Bi lahko povedali, kakšen je učinek teh zgodb na mesto in novogoriško skupnost? Presunilo me je, ko smo opazili, da so bile druge za druge predstave res čudovito sprejete. To seveda daje smisel temu početju. V projektu sta bili za nas v prvi vrsti pomembni vsebina in skupnost, zato nam odziv ljudi pomeni še toliko več. Ko vidimo, koliko jim *Dodekalogija* pome-

Pijačo so stregli v lončkih, na katerih je pisalo: »Kolikor vemo, se današnji dan zgodi le enkrat.« Kaj bo ostalo od evropske prestolnice kulture?

Navijam za to mesto in za EPK. Mislim, da smo vsi vnaprej vedeli, da je ključ v Gorici: ali prestolnico kulture zagrabijo in jo sprejmejo za svojo ali pa ne bi imelo smisla. Vtis imam, da so to leto vzeli za svoje, kar je izredno. Čudovito bi bilo, če bi bili ponosni na to, da se je EPK izognil neuspehom nekaterih prestolnic kulture. Sam imam vtis, da je veliko solidarnosti, povezanosti in sodelovalnosti. Leto v znamenju kulture je za to mesto čudovit dosežek in če bo Nova Gorica mesto umetnosti tudi v prihodnje, bom presrečen.

Dobra polovica Dodekalogije je mimo, čez nekaj dni bo na vrsti osmo poglavje. Bi lahko povedali, kakšen je učinek teh zgodb na mesto in novogoriško skupnost?

Presunilo me je, ko smo opazili, da so bile druge za druge predstave res čudovito sprejete. To seveda daje smisel temu početju. V projektu sta bili za nas v prvi vrsti pomembni vsebina in skupnost, zato nam odziv ljudi pomeni še toliko več. Ko vidimo, koliko jim *Dodekalogija* pome-

ni, in čakajo na naslednjo ponovitev, čutimo, da ustvarjamo nekaj, kar potrebujejo. Ostajamo pa v pogonu in gremo naprej, naprej, naprej ...

Prej ali slej se bo vse skupaj odigralo vse predstave skupaj? O tem smo razmišljali že na začetku, ampak pokazalo se je, da je produkcijsko neizvedljivo. Morda se bodo v prihodnosti skupaj odigrale vse slovenske predstave.

Ni bojzani, da mi bo zmanjkalo izzivov, saj že tri leta marsikaj prelagam. Bo pa zagotovo sprememba, ker smo v nenehnem pogonu in v vzporednih procesih: med koncem ene premiere že mislimo na naslednji dve. Je pa to užitek, ker smo si na začetku prisegli, da bomo delali, kot si želimo, in glede tega ne sklepamo kompromisov. Za nas je to rokenrol.

Ste razmišljali o tem, da bi spet odigrali vse predstave skupaj?

O tem smo razmišljali že na začetku, ampak pokazalo se je, da je produkcijsko neizvedljivo. Morda se bodo v prihodnosti skupaj odigrale vse slovenske predstave. Začela sva z mislijo o trajanju in z njo bova tudi končala. Koliko časa so trajale vse predstave skupaj? Če smo prav izražali, mislim, da smo do vključno predstave 1978 preživeli skupaj en dan in eno noč, torej 24 ur.

Dodekalogija: 1976 Med predstavo na novogoriškem stadionu SNG NOVA GORICA/KLEMEN BATAGELJ, MEDIASPEED